Tytti Rantanen

Lähellä vapaata ja vilpitöntä sydäntä

Clarice Lispector, *Oppiaika eli Nautintojen kirja* (Uma Aprendizagem ou O Livro dos Pruzeres, 1969). Suom. ja jälkisanat Tarja Härkönen. Teos, Helsinki 2017. 178 s.

Palvotun ukrainalaissyntyisen brasilialaiskirjailijan Clarice Lispectorin (1925–1977) *Oppiaika eli Nautintojen kirja* (Uma Aprendizagem ou O Livro dos Pruzeres, 1969) suomennos ilmestyi epäkiitolliseen saumaan. Vielä pari vuotta sitten olisi ollut helpompaa heittäytyä rakkaus- ja kasvuromaanin intohimoisen kielen syliin. On jo itsessään riemastuttavaa, että kertomus alkaa pilkulla ja päättyy kaksoispisteeseen. Mitä jää siihen väliin? Nyt huomaan lukijana haraavani vastaan, vieväni teosta käsivarren matkan päähän ja yrittäväni sitten tarkentaa otsa rypyssä lähemmäs.

Ilmiöiden #metoo ja 'miesselittäminen' noustua julkiseen keskusteluun tuntuu mutkattomammalta ihastella naisen ja torakan intensiivistä kohtaamista, jota kuvattiin Tarja Härkösen edellisessä Lispector-suomennoksessa *Passio* (2014, A Paixão Segundo G.H., 1964). *Oppiaika* sen sijaan on pidättyvä mutta tiheä esileikki, jossa vanhempi mies (yliopiston filosofian opettaja Ulisses) kouluttaa nuorempaa naista (alakoulun luokanopettaja Lória) ja edellyttää tätä "kypsymään" ennen kuin nainen on valmis antautumaan miehelle. Tai Ulisseksen omin sanoin: "Voisin ottaa sinut ruumiillani ja sielullani. Mutta odotan vaikka vuosia että sinullakin on ruumis ja sielu joilla rakastaa." (49)

Filosofin mahtipontisuus saa toden totta irvistelemään teoksen alkupuolella:

> "Kun olin tavannut sinut kolmannen tai neljännen kerran […] ajattelin että voisin toimia kanssasi joidenkin taiteilijoiden metodilla: yhtä aikaa hedelmöittäen ja synnyttäen. Alun perin ajattelin että olin löytänyt paljaan valkoisen kankaan, vain pensseli puuttui. Myöhemmin huomasin, että taulu oli toki tyhjä, mutta huonosta takasta tuprahtanut nokikerros oli tummentanut sen, eikä sen puhdistaminen käynyt ihan helposti." (53–54)

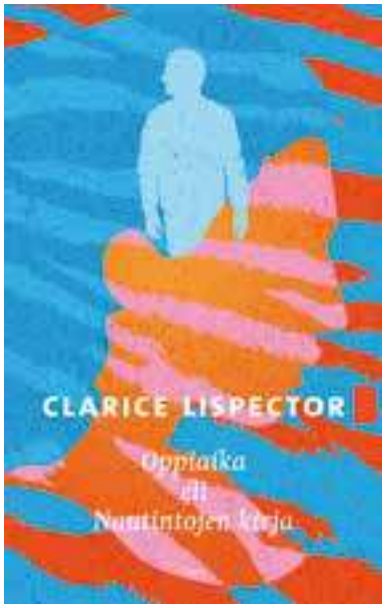

Mutta ei jäädä siihen! Teos kasvaa monisyisemmäksi tunkkaistuneesta Pygmalion-kehikostaan. Tosin kirjailijakin tuntuu pyytelevän teostaan jo etukäteen anteeksi varsinaista kertomusta edeltävässä huomautuksessaan: "Tämä kirja vaati niin suuren vapauden, että minua pelotti antaa se sille. Se on paljon minun yläpuolellani. Nöyrästi yritin sen kirjoittaa. Henkilö minussa on kirjailijan minää vahvempi." (7) *Oppiaika* vaatiikin tilaa, jotta sitä ei tule runnoneeksi ensiksi eteen pongahtavaan lokeroon. Närkästys ja pikatuomio tuntuvat liian helpolta tavalta kohdata teos, joka on kirjoitettu toisessa kulttuurissa toiseen maailmanaikaan.

Arvausten kosmiset läikät

Epätasapainoisesta alkutilanteesta päädytään kliimaksiin, joka teoksen jälleen taidokkaasti suomentaneen Tarja Härkösen jälkisanoissa heijastelee Lispectorin "raikkaan modernilta ja liberaalilta" tuntuvaa parisuhdeihannetta: "kaksi itsenäistä ja vapaata olentoa" päätyvät yhteen, mutta osaavat olla yksinkin (173). Tai kuten sosiaalisissa tilanteissa helposti häkeltyvän Lórin huojennusta summataan: Ulisseksen rinnalla nuorella opettajattarella on "suuri vapaus olla käyttämättä mitään konsteja ja keinoja" (156). Rakkaussuhteen toteutuminen ei ole vakavissaan vaakalaudalla missään vaiheessa romaania, se on jo alussa ilmoitettu lähtökohta – matka sen täyttymyksen hetkeen on kertomisen arvoinen.

Kertomuksen muoto on siis heteroseksuaalinen romanssi, jossa on kaikuja edeltävästä rakkauskertomisen traditiosta kohostettuine ylevyyden ja erityisyyden tuntoineen ("Koskaan ei ihminen ollut ollut niin lähellä toista ihmistä", 151). Lempiväisten yhteydestä muodostuu kuitenkin laajemman tason kohtaaminen, joka sysii päähenkilössä liikkeelle arvaamattoman voimakkaan

”Teos haluaa muistuttaa, ettei lihallisuutta ja biologiaa noin vain unohdeta älyllisyyttä painottavan moderniteetin pintakerroksesta huolimatta.”

introspektion, ”hallitun tolaltaan menon” (14). Torakan haukkaaminen on samankaltainen, vain ajallisesti tiiviimpi mullistava kanssakäyminen *Passio*ssa. Jälkisanoissa Härkönen nostaa esiin uskonnollisen mystiikan tarjoaman näkökulman *Oppiaika*an ja Lispectorin eräisiin muihin teoksiin: romaanissa on esitetty ”kilvoittelevan ihmisen kehitysvaiheet, mystikon tien muoto” (172). Ensimmäinen askel Lórin kasvussa onkin oppia lähestymään asioita muita reittejä kuin tulkitsemalla niitä omien toiveidensa ja tuskiensa lävitse. Ymmärtämisen tilalle raivautuu muunlaisia hahmottamisen muotoja, kuten ei-ymmärtäminen ja arvausten ”kosmiset läikät” (36, 45).

Oppiajan pääpaino on Lórin aistillisessa kasvussa – siis kasvussa aistivaksi, kokevaksi itsenäiseksi subjektiksi automaatio-olevaisen sijaan. Ulisses kyllä usuttaa ja kirittää kehitystä, mutta naisen tärkeimpiin heräämisen hetkiin johdattelevat muut tuokiot, kuten uinnit meressä ja uppoutuminen torin vihannes- ja hedelmätarjontaan. Meri toki tuntuu Lórin sisällä ”kuin miehen paksu neste” (82). Teoksen aistikkuus, ”syvällä [Lórin] veressä” virtaava ”sukupolvien takaa” kumpuava ”voimakas agraarinen perintö” (43) vie ajatukset Jean Renoirin tuhtiin hedelmällisyyskomediaan *Aamiainen ruohikolla* (Le Déjeuner sur l’herbe, 1962). Kumpikin teos haluaa muistuttaa, ettei lihallisuutta ja biologiaa noin vain unohdeta älyllisyyttä painottavan moderniteetin pintakerroksesta huolimatta.

Rekisteristä toiseen

Olennainen osa teoksen jännitettä on sen tempoilu eri rekisterien välillä, sielullisesta lihalliseen, esoteerisesta eroottiseen, korkeasta kansanomaiseen. Tämä huojunta havainnollistuu loppupuolella, kun Lóri vihdoin saapuu rakastajansa tykö:

> ”Yhtäkkiä niin suuri ilo: avata kätensä ja sydämensä ja tehdä se vailla vaaraa! Minä en menetäkään mitään! Vihdoinkin minä annan itseni ja antaessani käykin niin että saan, paljon. Mutta hei, onko se että sydän on vapaa vaarallista?” (151)

Suomalaiselle lukijalle spontaanin oloinen huudahtelu tuo mieleen Yonan (s. 1984) irtonaiset laulelmat (”Miks piti pelätä, miks pitikään pelätä / ei täällä mikään kuitenkaan kuolemaa selätä”, kappaleesta ”Unissa ruuhkaa”, 2016). Iskelmällisyys on suoraankin läsnä teoksessa, kun Lóri vaikuttuu lukiessaan portugaliksi käännetyn sanoituksen kaihoavaa luontokokemusta kuvaavaan tšekkoslovakialaisiskelmään ”Kaukainen ääni” (Vzdálený hlas, 1969, sanoitus Zdeněk Rytíř).

Yhdistävä tekijä ”yonamaisuuteen” on pohjimmiltaan kuitenkin vilpittömyys, Lispectorin kohdalla ilman trendikästä etuliitettä uus-. Koulumestarimaisuudessaan ja miesselittävyydessään Ulisses on yhtä vilpitön kuin Lóri, ja kumpikin suhtautuu heidän edessään kohoavaan yhdessäoloon vakavasti. Se ei ole vaarallista, toisin kuin itseensä ja elämään vakavasti suhtautumisen sekoittaminen hengen pönäkkyyteen:

> ”Emme ole uskoneet Jumalaan, koska olemme kyllin järkeviä ja pikkumaisia muistaaksemme ajoissa, että on epäjumalia. Emme ole olleet puhtaita ja viattomia, jotta emme joutuisi nauramaan itsellemme ja jotta päivän päätteeksi voisimme sanoa ’ainakaan en käyttäytynyt kuin houkka’ eikä meidän tarvitsisi olla ymmällämme, kun sammutamme valot.” (50)

Lispectorin teos kääntyy onnistuneeksi siinä kohtaa, kun alkaa käydä selväksi, että Lórin itsetutkiskelu ja matka täyteen aistilliseen kokemiseen ei olisi turha, vaikka mitään yhtymistä ei olisikaan sen palkintona. Autuaita ovat vilpittömät.